
JOAN SOLÀ

LA LEXICOGRAFIA GENERAL I LA NORMATIVA

0. OBJECTE D'AQUEST ESCRIT*

Les dificultats i les preocupacions actuals dels usuaris corrents de la llengua i dels especialistes que s'hi dediquen de manera aplicada (serveis lingüístics) són pràcticament il·limitades i afecten els aspectes més pròpiament gramaticals i lexicogràfics, però també altres aspectes heterogenis (tipogràfics, estilístics, etc.): entre els últims hi ha sobretot els que afecten les relacions del català amb altres llengües (§§ 1.1-2). Hauria pogut intentar de seleccionar per a aquest article les qüestions estrictament relacionades amb la lexicografia, però se m'ha fet difícil i, d'altra banda, he preferit de no excloure totalment els altres terrenys, perquè es tracta d'una realitat social de gran interès.

Intentaré, doncs, de fer veure quina part d'aquesta múltiple matèria preocupant podria ser acollida, i com podria ser-ho, en un «diccionari general» i quina part en quedaria exclosa. No insisteixo gaire, però ho dic clarament des d'ara, que un diccionari general no hauria de pressuposar cap intuïció en els lectors: és a dir, que hauria de servir exactament igual a un catalanoparlant que a un foraster que aprèn la llengua.

El títol que m'han proposat per a aquest treball inclou els conceptes de «lexicografia general» i «normativa»: he de suposar que se'm demana que els relacioni. Ho faré intentant de precisar quina part de la matèria que faré servir seria (més) pròpia d'un codi normatiu i quina en seria aliena (§ 2.3).

* Aquest treball forma part del projecte «Variació en el llenguatge» de la Universitat de Barcelona, finançat per la CIRIT (CS93-1017) i per la DGICYT (P90-0505).

Com que durant els últims decennis hi ha hagut un concepte de «normativa» excessivament lax i sovint equivocat i desorientador, aprofitaré marginalment l'ocasió per dir com s'hauria d'entendre aquest concepte (§ 1.3). Però diré també dues paraules sobre un aspecte de la qüestió que és totalment verge: quina matèria d'una llengua hauria de ser considerada «normativa» (§ 2.3c).

1. NORMATIVA I NECESSITATS REALS DELS USUARIS

1.1. El dubte lingüístic sistemàtic, característica de la nostra societat

És una característica palesa de la nostra societat el dubte, la vacil·lació i la inhibició sistemàtics en matèria de llengua. La causa originària d'aquesta situació foren les circumstàncies polítiques i socials; i els efectes d'aquella primera causa, algun dels quals ha esdevingut nova causa al seu torn, no són fàcils de reduir a esquema, però s'hi han de comptar almenys els següents: inseguretat general en l'ús de la llengua (cada vegada més greu, a causa de la barreja lingüística ambiental i d'una pressió de la llengua castellana infinitament superior a la que havia exercit mai), por generalitzada a decidir res personalment sobre aquesta llengua, manca d'actuació de l'autoritat lingüística i algun cop actuació excessiva d'aquesta autoritat.

Pot estranyar que parli d'inhibició sistemàtica, després d'uns anys en què hi ha hagut molts dubtes lingüístics. Els dubtes lingüístics dels últims anys han estat protagonitzats per mitja dotzena mal comptada de persones, i jo ara em refereixo a l'àmplia xarxa de serveis lingüístics, formada per centenars de professionals; a part que l'esmentat enrenou no ha estat de cap manera un diàleg.

El fenomen a què em refereixo consisteix en el següent. Avui els professionals dels serveis lingüístics pateixen de dubte i d'inseguretat personals sistemàtics sobre qualsevol aspecte de la llengua i no es tranquil·litzen fins que troben la resposta a cada dubte en algun indret fora d'ells mateixos: principalment els llibres d'estil i els telèfons lingüístics (de la Generalitat de Catalunya, del Termcat i de molts altres llocs). Inversament, es torna de manera clara a una actitud que anys enrere va produir qui-saplos estralls: es desestima (fins i tot amb angoixa) qualsevol cosa que no es trobi en els indrets referits. Finalment, les «respostes» que es troben en aquests llocs, o en documents de l'Institut, no van acompanyades de cap actitud crítica constructiva: ningú no discuteix res, moltíssimes persones ni tan sols reflexionen un moment sobre una novetat descoberta allà on sigui, però tothom considera aquesta novetat com a cosa bona, segura i millor que la possible alternativa, i en conseqüència tothom corre a aplicar aquesta novetat, no fos cas que algú els descobrís el llautó. Si es veu al metro de Barcelona, per exemple, un avís que diu «No es permet de fumar a les instal·lacions de metro», la primera reacció és de pensar que «deu ser» *de metro* i no pas *del metro*,

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

i tot seguit es corre amb angoixa a remenar diccionaris, llibres d'estil i gramàtiques per localitzar-hi el que no és altra cosa que un lapsus evident.

En l'estat actual de la llengua i de la societat, opino que seria molt convenient per a tots que les novetats, sobretot les de l'autoritat, anessin acompanyades de raonaments adequats (els quals, evidentment, podrien figurar en lloc diferent d'aquell en què hi ha la novetat). Aquesta mesura, d'una banda, augmentaria la seguretat personal en els professionals, que posseirien raons a més a més de respostes concretes i s'acostumarien una mica a veure que moltes coses no són ni absolutes ni segures; i, d'una altra banda, permetria que tal o tal proposta pogués ser sospesada i assajada abans de rebre la sanció definitiva.

Qui hagi conegut per dins els actuals serveis lingüístics acceptarà que és real en gran part el panorama descrit. No sé quina solució global efectiva podria tenir aquesta situació, però la mesura que apunto podria contribuir-hi. Si dels professionals dels serveis lingüístics passem als simples usuaris, el panorama és molt més alarmant. El gran perill és que la nostra societat estigui formada per una immensa majoria d'usuaris que no tenen (o no es reconeixen o no se'ls reconeix) competència lingüística i per uns centenars de professionals que actuen a cop de diccionari, de llibre d'estil i de telèfon lingüístic. La llengua pot acabar encaixonada, mil·limetrada, absolutament uniforme en aquests llocs comuns de saviesa. Qui no s'hi hagi fixat, ha de saber que en aquests llocs de consulta hi ha qualsevol inimaginable dubte possible: des del plural de paraules com ara *tanca* (que deu ser, doncs, d'una «irregularitat» difícil de retenir) fins a qüestions com «es decau o no es decau en aquests punts», passant per la qüestió de saber si després de dos punts «és obligatori» o no de començar amb majúscula o si és una falta greu d'escriure «carrer Balmes» en lloc de «carrer de Balmes».

1.2. Les necessitats actuals dels serveis lingüístics

El panorama de vacil·lació universal es reflecteix, doncs, en els llibres d'estil i serveis telefònics de tota mena, els quals acaben recollint una heterogènia quantitat de materials que van des d'aspectes estrictament lèxics (neologismes, tecnicismes, acceptabilitat d'una paraula determinada) o gramaticals (si és o no correcta la construcció *no obstant* tota sola o com és el femení de *jutge*), fins a aspectes diversos d'ortografia (quan és que l'article *la* no s'apostrofa), de tipografia (com s'abreugen els dies de la setmana, si cal apostrofar o no davant una cursiva), d'onomàstica (si les comarques duen o no duen un article inicial i si aquest article s'escriu en majúscula o en minúscula), de relacions humanes (què s'ha de fer per evitar que un escrit sembli adreçat exclusivament a homes) o d'administració (quina forma física i lingüística té un saluda, quin tractament té un alcalde i si *alcalde* va en majúscula o en minúscula).

Entre totes aquestes matèries, la que representa el noranta per cent de les necessitats

dels usuaris d'aquests materials són els dubtes lèxics, fraseològics i de certs detalls sintàctics. I la immensa majoria de les vegades es tracta de saber si es pot dir o com s'ha de dir en català una determinada forma (lèxica, fraseològica o sintàctica) castellana. M'interessa arribar aquí: resulta que la immensa majoria de problemes pràctics dels actuals serveis lingüístics o dels usuaris corrents *no* poden ser resolts per un «diccionari general», perquè són detalls de comparació amb una altra llengua.

1.3. Concepte restrictiu de «normativa»

De manera que la realitat sobre els llibres de consulta ha canviat radicalment. I aquesta realitat pot fer que persisteixi la interpretació excessiva del concepte de normativa a què tot seguit em referiré: al cap i a la fi, en la pura pràctica, «és normativa» tot allò que amb una certa autoritat se'ns ha dit que és així o aixà. La primera autoritat és el professor d'una classe de llengua, d'un seminari, d'un curset de preparació per a uns exàmens o uns exercicis d'oposició; la segona, el manual que es fa servir (o, pitjor encara, els apunts) i que per a molts és l'única cosa que queda quan el professor desapareix. En definitiva, doncs, som una societat de manuals pràctics. Aclarim que també altres cultures tenen i han tingut muntanyes d'aquests manuals, però hi ha una diferència fonamental: només en la nostra hi ha la sensació (i la realitat!) profunda i generalitzada d'ignorància i/o d'incompetència a què m'he referit.

Register for free at <https://www.Scipedia.com> to download the version without the watermark

normatiu», i per tant, quina relació hi ha d'haver entre lexicografia i normativa. Dit d'una altra manera: de tot aquest món bigarrat de dubtes, què és el que pot assumir un diccionari general. Aquesta qüestió és la que ens ocuparà en el § 2. Precisem ara el concepte de normativa.

Almenys des dels anys quaranta s'ha donat, dins el nostre domini lingüístic, al concepte de *normativa* uns valors molt amplis i ambigus, fins i tot sovint contradictoris: s'hi ha inclòs, de manera vaga i genèrica, tota mena de materials de consulta escolar si eren *ortodoxos*, això és, si reduïen cada cop més la llengua a les categories de bo i dolent de manera fulminant. Aquests materials ben sovint restringien, allargaven, interpretaven, matisaven o silenciaven la doctrina pròpiament normativa, probablement perquè aquesta s'havia anat quedant insuficient i, alhora, era en part inassequible. Però ningú no s'adonava de tals maniobres. Certs altres materials que a poc a poc anaven apareixent al mercat eren curiosament relegats per la «saviesa popular» a la categoria d'heterodoxos; però, també a poc a poc, han anat penetrant en aquest teixit cada cop més complex i avui la confusió és considerable. La confusió sobre el concepte de normativa.

L'única manera de no caure en aquest parany d'interpretació vaga del concepte és reduir-lo al màxim. Opino que el concepte restrictiu no pot ser altre que el següent:

la normativa gramatical i lèxica del català està constituïda *exclusivament* per la gramàtica de Fabra de 1918 (però en la seva versió final, de 1933), el diccionari de Fabra de 1932 i les aportacions o modificacions que l'Institut d'Estudis Catalans ha fet a les dues obres anteriors.

2. DICCIONARI GENERAL I DICCIONARI NORMATIU: POSSIBILITATS I LÍMITS

Acabem de veure les necessitats reals de la nostra societat. La intuïció ens diu que moltes d'aquestes necessitats no es poden atendre en un diccionari. Però resulta que el concepte de diccionari no és un concepte unívoc. Hi ha lexicògrafs que diuen que un diccionari ha de contenir tot allò que els usuaris hi poden buscar (i de la manera que als usuaris els sigui més còmoda). Per això immediatament es diu que hi ha diccionaris «de llengua» i diccionaris «enciclopèdics», etc. I per això hi ha llibres que es titulen «diccionaris» i que ens informen de les capitals dels estats, dels sistemes de pesos i mesures, de les sigles «més importants», dels «principals» barbarismes de la llengua, dels signes de puntuació, etc.: matèria que hem vist que figura o pot figurar als manuals o altres mitjans de consulta dels nostres serveis lingüístics.

I de fet, amb el refinament de les tècniques lexicogràfiques actuals i per mica que eixamblem el diccionari general en el sentit enciclopèdic, força dels aspectes problemàtics/esmenats des d'ara hi poden ser inclosos. Però també n'hi ha uns altres que no hi cabrien sense desvirtuar el concepte que avui tenim de les obres lexicogràfiques. Més en concret: admetent ja l'eixamplament enciclopèdic del diccionari i limitant-nos a la matèria que avui preocupa els usuaris, sembla que hi ha uns aspectes que s'hi poden recollir directament a través dels articles més pròpiament lexicogràfics (§ 2.1a), uns altres que requeririen articles temàtics específics (§ 2.1b) i uns altres que clarament són aliens a una obra lexicogràfica i que en tot cas haurien d'anar en apèndixs (§ 2.2). Finalment, una part d'aquesta matèria seria (més) pròpiament adequada per a un diccionari de tipus normatiu (§ 2.3).

2.1. Matèria que podria assumir un diccionari general

a) Dins els articles lexicogràfics ordinaris

Qüestions lèxiques i fraseològiques. Aquesta és la matèria més primària d'una obra lexicogràfica.

Qüestions morfològiques. Els dubtes morfològics també han estat tradicionalment resolts dins les entrades lèxiques normals: forma de certs singulars (si és *complex* o *complexe*), forma de certs lexemes (si és *poguer*, *vúlguer* o *poder*, *voler*) i flexions

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

nominals i verbals (un cas ben concret i avui interessant: els femenins o masculins de certes paraules que indiquen professions i oficis). Algun altre residu («es miren» vs. «se sap») tampoc no presenta dificultats per ser acollit.

Qüestions semàntiques. També és possibilitat primària d'un diccionari d'indicar relacions semàntiques de sinonímia, antonímia, etc.

Qüestions ortogràfiques i altres de relacionades. A part l'accentuació, la dièresi, el guionet i aspectes relacionats amb la composició de paraules (escriptura d'una erra o dues, etc.), un diccionari fàcilment pot informar de les regles d'apostrofació (perquè afecten molt pocs elements), de la partició de paraules i d'altres aspectes no pròpiament ortogràfics com ara el desxiframent d'abreviatures (però la reducció de paraules i conceptes a abreviatures ja no és matèria d'un diccionari general).

Qüestions sintàctiques. Dins articles lèxics concrets un diccionari pot donar moltes menes d'informació sintàctica o sintàctico-semàntica: valor i funcionament de les partícules, règims i altres relacions prepositives de verbs, noms, adjectius i adverbis, usos de l'article determinat, de l'article personal, de cada pronom (per exemple, dels relatius), etc. I pot informar del fet que els noms siguin «comptables» o «no comptables» (v. § 3.2b).

Qüestions de combinatòria (vegeu aquest concepte més avall, § 3.3). Un diccionari general pot també, sense gaires dificultats, donar compte de les relacions d'aquest tipus.

b) Dins articles temàtics especials

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

Hi ha una altra sèrie d'aspectes que un diccionari no pot abordar dins els articles lèxics, almenys d'una manera raonablement econòmica (sense excessives repeticions) i pedagògica (sense deslligar fenòmens relacionats), però que poden ser acollits clarament dins d'articles temàtics gramaticals. Aquests articles tenen l'inconvenient que no faciliten a l'usuari una solució ràpida dels seus dubtes, però cal acceptar que es tracta més pròpiament de seccions d'una gramàtica que no pas d'un diccionari. En teoria, doncs, certs aspectes cabrien dins articles lèxics normals, però seria amb els inconvenients esmentats. Aquí em refereixo a tots dos tipus conjuntament. La majoria de temes d'aquest apartat són sintàctics, però n'hi ha algun d'ortogràfic.

Qüestions ortogràfiques. Es podrien abordar en articles temàtics detalls com l'ús de majúscules i minúscules i la divisió de paraules en síl·labes (que així es podria exposar amb visió global). Altres qüestions ja potser són més llunyanes dels interessos lexicogràfics: la puntuació, l'ús de tipus de lletra (cursiva, negreta, versaleta).

Qüestions sintàctiques. Em limito a enumerar-ne unes quantes. Diversos aspectes de l'infinitiu (com ara la substantivació: com que no es manifesta únicament a través de l'article *el*, no pot anar dins l'article dedicat a la paraula *el*; valors que pot tenir; ús de la partícula *de* al seu davant: si va posposat i si va anteposat al verb principal; etc.), usos del gerundi, les maneres d'expressar els conceptes de «neutre» i d'«intensificació» (per tradició i comoditat, acollides a les gramàtiques en el capítol de l'article),

el canvi i la caiguda de preposicions (encara que el fenomen afecti pocs elements, té uns aspectes generals imprescindibles en una bona exposició), usos dels possessius i dels pronoms personals forts (se n'ha de dir el mateix que del tema anterior), la construcció «set de llargs i sis de gairebé invisibles» (que podria anar a l'article *de*, però és millor independitzar-la'n, perquè afecta també d'altres categories: els quantificadors, la paraula «(d')altre(s)», etc.), la col·locació dels adverbis, les possibilitats de col·locació dels pronoms febles en conjunts verbals («*la* va haver de deixar mullar», «va haver-*la* de deixar mullar», etc.), usos dels temps i dels modes verbals, ordre d'elements (qüestió extremament complexa que, a més a més, afecta diverses categories), relacions transformacionals diverses (per exemple, les que es produeixen amb verbs factitius i amb altres de pròxims: «*La Roser* llegeix (un conte)» / «*Deixa-la* llegir en pau» / «*Deixa-li* llegir el conte en pau»), certs aspectes de la coordinació (si es pot o no repetir elements comuns entre membres coordinats, si convé o no de marcar amb coma certes el·lipses, etc.).

2.2. Matèria que no podria assumir un diccionari general

Tota matèria no continguda dins els articles especificats al § 2.1 s'ha de considerar aliena a una obra estrictament lexicogràfica. La qual cosa no vol dir que el comerç hagi de canviar d'hàbits en la producció de les obres anomenades «diccionaris»: són dues qüestions conceptualment diferents. Seria aliena a la lexicografia, i per tant no tindria més remei que anar en apèndixs (que podrien disfressar-se també d'articles o quadres temàtics) matèria com ara la següent.

Qüestions de morfologia. Presència o absència de l'article en topònims (majors o menors).

Qüestions de sintaxi. A primera vista, no sembla que hi hagi gaires qüestions de sintaxi que haguessin de quedar relegades a aquesta secció, però caldria mirar-ho amb més compte. Potser hi quedaria alguna cosa sobre la coordinació (qüestions de tipus pragmàtic o més pròpiament contextual), a part d'aspectes de teoria general (parts de l'oració, anàlisi sintàctica). Potser també hi haurien de quedar qüestions que semblen prou vagues com ara el fet que hi hagi verbs transitius que poden funcionar normalment sense complement (*beure, llegir, menjar, obrir, escriure, comprar, pagar*) i que n'hi hagi d'altres que no tenen aquesta possibilitat (*estripar, llençar, posar, portar, llançar i treure*, llevat en certs esports; *tocar* en general).

Qüestions de combinatòria (vegeu § 3.3). Com han fet veure diversos lexicòlegs, la combinatòria té uns límits, fins i tot si el concepte s'eixampla considerablement: cap diccionari no pot fer constar amb quins altres conceptes poden relacionar-se, per exemple, els conceptes físics com ara *paper*, perquè són il·limitats (un paper, podem comprar-lo, vendre'l, estripar-lo, cremar-lo, veure'l, pesar-lo, endur-nos-el, regalar-

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

lo; ens pot, agradar, etc.) i depenen de restriccions d'un tipus molt general (del fet de ser abstractes o no, de ser comptables o no, de ser animats o no, de ser humans o no, etc.; *paper* no pot, per exemple, plorar, penedir-se, invitar; no podem meditar-lo, invitar-lo; *fang*, a més a més, no admet un numeral: tres). Certament, si un diccionari pogués marcar adequadament els trets d'aquesta mena (primer caldria tenir-ne una llista totalment controlada i orientada als fins de la lexicografia pràctica), per exemple a la manera de Mel'čuk, aleshores aquesta dificultat es resoldria dins els articles estrictament lexicogràfics. Mentre no pugui fer-ho, unes hipotètiques orientacions en aquest terreny seran alienes a un «diccionari general».

Qüestions tipogràfiques. Qui volgués incloure en un diccionari general un tractat d'abreviatures, no tindria més remei que obrir un apèndix independent, sobretot si, a més a més de la descodificació d'aquests signes, volia donar també l'operació inversa, la codificació.

Qüestions estilístiques. Avui preocupa positivament entre els professionals de la llengua l'ús ampli (anomenat abús) que es fa de certs termes i de certes expressions. La veritat és que aquesta preocupació ha existit sempre en ambients del ram i fins ha provocat més d'una polèmica. Vegeu-ne uns quants exemples al § 3.1. Potser sí que un diccionari convencional podria tractar aquesta matèria dins els articles lexicogràfics corresponents a cada cas, però aleshores entraria en un terreny difícil de delimitar (difícilment un diccionari pot precisar amb tota claredat on s'acaba l'ús adequat del verb *existir*, de l'adverbi *majoritàriament* o del nom *tema*, i forçosament hauria de recórrer a explicitar els casos abusius, pràctica impropia d'un diccionari convencional). Tampoc no veig manera d'encabir en un diccionari certes orientacions, de tipus estilístic, destinades a evitar la preponderància del gènere masculí en els escrits administratius o de qualsevol altra mena: un apèndix solucionaria el cas in extremis.

Relacions amb altres llengües. Com he indicat més amunt, aquí es concentren la immensa majoria de dubtes i vacil·lacions actuals de la nostra llengua, cosa ben natural. Hi ha sobretot els termes i les expressions castellans, tant de camps específics (administració, economia, esports, etc.) com de la llengua general; però hi ha també la interferència d'altres llengües, específicament de l'anglès, interferència que avui ja crea llistes considerablement llargues. Aquesta matèria és pròpia dels diccionaris bilingües, i per tant un diccionari general, si volia acollir-la, la relegaria forçosament a un apèndix. I seria un altre cas evident d'aquesta possibilitat extrema, d'aquest límit clar.

2.3. Límits d'un diccionari normatiu

L'exposició que he fet de la matèria que avui és objecte de preocupació pràctica sembla que ens permetria de diferenciar entre dos tipus de límits: els que hi hauria entre un diccionari i una gramàtica (a) i els que hi hauria entre un diccionari comer-

cial i un de normatiu o acadèmic (b). Però, a més a més, ens hem de preguntar quina és la matèria d'una llengua que s'ha de considerar normativa (c).

a) *Límit pràctic entre un diccionari i una gramàtica*

No veig que sigui fàcil d'establir límits teòrics entre aquestes dues menes de codis. Els límits serien, si de cas, pràctics: els constituïrien les possibilitats tècniques d'un diccionari de donar compte de tal o tal fenomen. De fet, dins el nostre domini lingüístic aquest límit ha estat sempre tan borrós que es pot considerar inexistent: tota persona que ha tingut al davant un text per corregir ha tret la informació d'on ha pogut, i majoritàriament l'ha tret precisament del diccionari (que sempre o per a molts és més fàcil de consultar).

Per exemplificar aquests límits n'hi ha prou de fer un cop d'ull al que he dit al § 2.2.

b) *Límit entre un diccionari normatiu i un de comercial*

Des d'un punt de vista lexicogràfic, no veig que sigui fàcil de traçar límits entre un «diccionari general» i un «diccionari normatiu». Partint de la matèria que ens ha servit al llarg d'aquest treball, crec que es pot afirmar que no n'hi ha en un diccionari hi ha d'haver (almenys idealment) tot allò que un usuari necessita consultar-hi, tant si es tracta d'un diccionari «general» com si es tracta d'un de «normatiu». Alguna acadèmia d'alguna llengua veïna a la catalana sembla que no ho entén totalment així, i sembla que el diccionari acadèmic o normatiu per a ells no tindria altra finalitat que establir quines paraules són admeses i quines no. Discrepo totalment d'aquest punt de vista extravagant. Tots els casos que donaré al § 3 afecten de ple el diccionari, normatiu o no.

El límit es podria veure (més) clar si parlem de diccionaris «comercials» i de diccionaris no comercials. Ja hem vist que els primers acullen, de la manera i en el lloc que poden, com més coses millor de les que se suposa que han de ser «útils» a l'usuari i que, per tant, faran vendre el producte. Als §§ 2.1 i 2.2 m'he referit a aquests aspectes, i hi he aclarit quina part de la matèria afectada és assumible i quina no per un diccionari que sigui només una obra lexicogràfica en el sentit tècnic del concepte.

c) *Quina matèria s'ha de considerar «normativa»*

Hi ha un altre concepte que en català (ni segurament en la majoria de llengües) no ha estat mai sotmès a clarificació ni a discussió: quina és o ha de ser exactament la matèria «normativa» d'una llengua. Concretament, ¿és o ha de ser matèria normativa la teoria i la pràctica de les abreviatures, la teoria i la pràctica dels signes de puntuació (inclosos els signes d'interrogació i d'admiració, els claudàtors, els guions, etc.), la teoria i la pràctica de les majúscules, la teoria i la pràctica dels tipus de lletra (cur-

siva, versaleta, negreta)? No entraré en aquesta qüestió, que exigiria més temps i espai dels que ara tinc, però és sens dubte una qüestió ben interessant.

Jo crec que en principi no es pot marcar una frontera en aquest terreny. El que deu haver passat en la història de les llengües cultes deu haver estat el següent: que hi ha uns aspectes de les llengües que s'han vist (almenys en un cert moment històric) com a més essencials o més urgents (establiment de la llista de lexemes i de paraules, establiment de la grafia d'aquestes paraules, establiment de la morfologia i de quatre fets de sintaxi), i n'hi ha uns altres que s'han anat descobrint més tard, de manera més marginal o com a fets (més) particulars dels tipògrafs (aquí hi hauria els altres detalls esmentats). Però a mesura que les llengües es tecnifiquen i entren en relacions mútues i internacionals, és més necessari o urgent de «normalitzar» també els altres detalls (en el sentit tècnic que avui té el concepte de normalitzar o estandarditzar), els quals, doncs, acaben confonent-se inextricablement amb els primers.

El català s'ha trobat que fins fa molt pocs anys només s'havia prestat atenció a aquelles primeres qüestions més essencials o clàssiques, però avui ja preocupen positivament moltes altres, com el lector ha vist. De manera que probablement encara passarem uns quants anys abans que el concepte de «normatiu» quedi prou ben clarificat.

3. EXEMPLES CONCRETS

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

Els exemples que segueixen no tenen cap pretensió d'exhaustivitat, ni de molt lluny. pretenen simplement d'il·lustrar amb una mica de detall el panorama a què m'he referit al llarg d'aquest article. Com que és matèria més aviat vulgar, divulgadíssima, esquivem la pedanteria de fer constar d'on els trec, llevat d'algun cas en què la dada pot ser especialment útil.

3.1. D'estilística

Els llibres d'estil i similars es preocupen cada vegada més de recomanar als lectors que no eixamplin excessivament els valors semàntics de paraules o expressions com les següents, o que no n'abusin en escrits més formals. Entre parèntesis dono alguna de les «solucions» recomanades.

a nivell de (en, a, a tot, com a, en l'àmbit de), accedir (anar, entrar, arribar, aconseguir, atènyer), amb anterioritat/posterioritat (abans, després, anteriorment), amb l'objectiu de (a fi de), contemplar (preveure, incloure, considerar), cosa (punt, assumpte, afer, detall), descartar (excloure, rebutjar), efectuar (programar, fer, treballar, actuar), emblemàtic (representatiu, important, destacat, propi), en base a (a partir de, sobre la base de, tenint en compte que, segons),

escollir (elegir, triar), existir (haver-hi, tenir), fonamental(ment) (principal, essencial, sobretot, més que res, bàsic, especial), incidir i incidència (influir, repercutir), impartir (fer, donar), majoritàriament (generalment, principalment, majorment), present (en textos com «el present document», etc.: aquest, l'esmentat), realitzar (fer, preparar, organitzar, intervenir), suposar (implicar, comportar), tema (dificultat, reunió, matèria...), una sèrie de (diversos, uns quants)

3.2. De sintaxi

a) Construccions amb verbs

Pel que fa als verbs, hi ha dos aspectes que avui no estan atesos de manera suficient a la nostra lexicografia normativa (ni a la no normativa) o que han entrat en crisi si el diccionari normatiu en teoria ja els tenia tipificats d'una manera o altra. En primer lloc, la consideració de transitius o intransitius; en segon lloc, les preposicions que un verb pot dur per introduir els seus complements estrictes (règims) o bé els complements més laxos (circumstancials). La nostra lexicografia s'accontenta d'indicar si un verb és «tr.» o «intr.», que és una informació molt poc útil en la pràctica (vegeu, per exemple, els dos usos ben diferents i tots dos «intr.» del verb *reeixir*, a sota, (ii)). En les llistes següents no em preocupo de mirar què diuen el diccionari normatiu o d'altres sobre cada cas. Els exemples adduïts són trets de la realitat, però prescindeixo en general d'indicar-ne els autors o el lloc d'aparició.

(i) Casos de problemes pel que fa a la categoria de transitius o intransitius:

acompanyar ('adjuntar' un document, etc.), atendre, aprofundir, augmentar («Els criats, *els havien augmentats* de vint pessetes», DGLC, *augmentar*), aprofundir, argumentar, complaure, contestar, cridar (en el sentit d'«escridassar, renyar»), delegar («comissió formada pel rector o persona que aquest delegui / o persona en qui aquest delegui»), dictaminar, dimitir, encantar («*li/l'* encanten els moixernons»), interessar, matricular / matricular-se de, obeir, obviar, operar («el demostratiu és un determinant que opera la selecció de les entitats denotades pel conjunt»), pagar, pegar, plaure, pregar, recórrer, renyar, respondre, telefonar, trucar

Presència o absència del verb «fer» com a principal: avortar, botar, bullir, cessar, extraviar, onejar («Les mateixes fonts insisteixen que la sanció no respon al fet que el pres onegés la bandera catalana, sinó...»: dels diaris), ressaltar

(ii) Tipus de verbs. Aquí anoto casos que van més enllà del problema de la transitivitat (*deixar*) o de l'especificació del complement (*interferir*). Però en general són

casos de vacil·lació en el tipus de complement o de preposició. Dono entre parèntesis les preposicions o les funcions que es troben en la pràctica.

abaixar(-se) / pujar(-se) / augmentar / avantatjar / baixar / créixer / disminuir / dominar / guanyar / minvar / perdre / pujar / rebaixar / ... (el preu ha baixat el 7,3% / un 7,3% / en un 7,3% / d'un 7,3% / (en) 300 ptes., l'equip X guanya o perd per dos gols / de dos gols / (per) dos a zero / per dos / de dos)

Anar: ¿anar de compres / a comprar, de passeig / a passejar, de viatge / a viatjar?, ¿anar de vacances, d'excursió, de putes, de copes? (cf.: anar a dinar / *de dinada, d'excursió / a fer una excursió o excursions, de copes / a prendre una copa / ?a prendre copes, de viatge / ?a viatjar; es va endur el noi de vacances / ?a fer vacances, de copes / ?a prendre copes, de putes / ??)

agafar (de/per: «caminaven agafats del/pel braç»), caracteritzar-se / distingir-se (per + infinitiu / pel fet de), contagiar (Ø / amb / de: «Aquesta actitud que tu ens has contagiats»), costar (quant costa, a quant costa, què costa una cosa), dedicar (dedicar X a/per Y: «no he dedicat gaires esforços extraordinaris per desenterrar cartes inèdites»), deixar (Ø / + infinitiu: «¿Continuaràs lluitant? —Si em deixen, sí»), dir («a aquest satèl·lit, li diuen Hispasat» / «d'aquest s., en diuen H.»), distingir-se (v. caracteritzar-se), erigir-se («Bush i Clinton voten amb la seguretat d'erigir-se amb la victòria»), escapar (de/a), esperar (Ø / a / fins que), estirar (Ø / de / per: estirar (d')un carro, estirar una persona de/per la màniga), incidir (en/sobre), interessar-se (en/per), interferir(-se) («els factors extralingüístics que sempre han interferit en la nostra llengua»), lligar ('relacionar' a/amb), preferir (que / a + infinitiu: «La solidaritat àrab ha preferit tenir màrtirs que no pas solucionar problemes»), pudir (?a: «Aquella casa podia a indigència»), reeixir («Tot li reïx», «Ell ha reeixit en la seva empresa»: DGLC i altres), relegar («el català havia quedat relegat de la vida pública»), reemplaçar («En aquest cas [...] un és reemplaçat u»: Fabra, gramàt. pòstuma, § 39, idèntic en totes les eds.), sobreviure (Ø/a), sol·licitar (a/d'una persona una cosa), substituir(-se) (substituir X per Y, substituir Y a X; la 2ª possibilitat és habitual en els escrits de Fabra: «es comprèn que la preposició que denota proximitat (*ad*) pugui fàcilment substituir-se a la que denota interioritat (*in*) [...]. D'aquí construccions com [...] *Anar a París*», conversa 236 de l'ed. Pey), substreure's (a/de), tallar (pa en/a llesques), titllar (de/com/com a: «En un apartat de les instruccions, el Minivolgrama és titllat com la perfecta síntesi de les qualitats buscades»), valer (quant val, a quant val, què val tal cosa)

(iii) Possibilitat de passivitzar-se. Un bon diccionari hauria de poder advertir si un verb admet o no la passiva, almenys en general (car aquest fenomen és gradual en certa mesura i en molts casos resulta impossible d'advertir-ho categòricament); en

dono tres o quatre exemples i em fixo més particularment en un altre detall: si són possibles certs participis passius o passats.

?«el català fou *supeditat* a les altres llengües romàniques»; «La seva obra ha estat bastant *parasitada*, ¿no?» (*El Temps*, 17.II.1992, p. 34; sc. 'hom n'ha extret matèria sense advertir-ho'); «Sens dubte aquest ciutadà havia estat ben *impacketat* per la vostra tasca» (*El Temps*, 17.II.1992, p. 39)

Caure, pujar: diem «el noi ha pujat a l'arbre», però no «he vist el noi pujat a l'arbre» (sinó *enfilat*); diem «amb aquestes nevades ha caigut molts arbres», però no «he vist molts arbres caiguts» (en tot cas, *tombats, abatuts, a terra*)

Altres casos de participis: «Vint homes *adreçats* d'espases» (DGLC, *adreçar* 'proveir'); «una empresa *participada*» (sc. que una altra empresa hi té participació: d'*El barco fantasma*, p. 245; «Tabacalera Española, participada al 50% per la companyia suïssa Fabriques de Tabac Reunis», *El Temps*, 23.XI.92, p. 80; «L'empresa Tabasa està participada en gairebé un XX% per la Generalitat», Catalunya Ràdio, setembre 1992; «Aquesta última [societat] està participada en un 50 per cent», *Avui*, 31.X.1992, p. 36; cf.: «La empresa Materiales Hidráulicos Griffi, participada en un 86 % por Valenciana de Cementos», *La Vanguardia*, 11.VI.1992, p. 80); «Nom de la gran ploguda i inundació *haguda* en temps de Noè» (DGLC, *diluvi*); «*Deixat* portar per la fòbia política, la justesa de criteri de l'advocat i l'objectivitat de l'historiador desapareixen» (Romà Planes, *El País*, Quadern, 16.I.1992, p. 6); «l'únic objectiu [...] és el de desprestigiar com sigui el *finat* president» (Id.); «va creure *arribada* la seva hora d'escalar a la més alta magistratura» (Id.); «El *dimitit* García Valverde...» (Catalunya Ràdio); «Els dos *fugats* són...» (*Avui*, 17.I.1992, p. 17); «L'entrenador *dimitit* no ha volgut fer declaracions»; «En la conferència de premsa *tinguda* al Palau de Pedralbes» (*El Temps*, 23.XI.92, p. 18) «un cop *florits* els jacints / *arribats* els vaixells / **agradats* els colors», «les persones *acabades* d'arribar / *d'*agradar*» (G. Rigau, *Caplletra* 8, p. 9 i 10). Cf.: «La tempesta *descargada* en Mallorca» (*La Vanguardia*, 8.X.1992)

De Joan Fuster, *Estudis d'història cultural*, Publicacions de la Universitat Jaume I, Castelló de la Plana 1992: «i en no pocs documents [...] trobem molt *insistida* una observació: l'escassa eficiència [...]» (p. 131), «Vull deixar-ho *insistit*, això» (135), «degué haver-hi una certa resistència a admetre-la [aquesta proposició], perquè la trobem *insistida*» (150), «la disputa no solament queda reflectida en [...], sinó que també ens arriba *adverada* per conductes laterals» (152); «En el lèxic poètic [...] apareixen uns quants mots *insistits*» (*Obres completes* 2, B, 1969, p. 191), «Els nostres pares inicials [...] aspiraven a ser com déus, aspiració absolutament *infatuada*» (ibid., p. 396)

b) *Construccions amb altres categories*

(i) Amb noms

contribució (fer contribució/ons sobre/en), dret (a/de), esment (fer — de/a), falta (fer — un jugador a/contra/sobre un altre), màster (organitzar o estudiar un — en/de tal matèria), mida («30 pàgines (de) mida foli»), motiu (de/per), opció (tenir — a/de/sobre/per a: «Les primes... costaran... 100 dòlars, 80 pagats per l'empresa i 20 pel treballador, que tindrà l'opció per a un servei més generós», d'un diari), por (de/a: avui completament habitual a, sense que desaparegui del tot de), raó (de/per), temps (tenir — de/per)

A part dels possibles complements, als noms s'hauria d'indicar si són comptables (o tendeixen a ser-ho) o no comptables. Cada dia són més freqüents els usos de certes paraules en plural: *orientacions, informacions, gents, calçats, etc.*

(ii) Amb altres categories. En altres llocs m'he referit a la vacil·lació constatable en l'ús d'altres peces lèxiques, com ara *altre* o *d'ençà*. En dono uns quants casos més:

correlatiu (a/de), distint/diferent (a/de), equivalent (a/de), pastat ('molt semblant': «és pastat al/del/amb el seu pare»), vell («les Bases de Manresa, velles de mig segle...»: *Revista de Catalunya* 61, 1992, p. 3)

malgrat: «malgrat tothom ho sap, ningú no ho recorda» (construcció estranya cada cop més freqüent); «malgrat (d')haver-ho vist...»

des de (des de... (fins) a; de... (fins) a)

hom («¿Com pot hom entendre l'existència de *capellans* casats i amb fills en algunes pel·lícules?», d'un diari; «les característiques principals del «Japanese-Style management», són les següents: 1. La col·locació vitalícia: és a dir, hom molt rarament canvia d'empresa. [...] 4. El sistema de sou per antiguitat: com més anys porta hom a l'empresa, més guanya», d'un llibre publicat a B. pel setembre de 1993; considero tots tres casos problemàtics)

3.3. De combinatòria

Hi ha un tipus d'informació que els lexicòlegs anomenen *collocation* i/o *combination* (en anglès i en francès), intensament debatuda durant els últims anys i, malgrat tot, encara no aclarida de manera unívoca o satisfactòria. Aquí l'anomenaré provisionalment *combinatòria*. Es tracta d'informació que es troba entre la sintaxi (estructures sistemàtiques previsible), el lèxic (fraseologia) i la semàntica (compatibilitat semàntica entre lexemes). Uns quants exemples aclariran pràcticament de què es tracta. Al *Tirant* apareixen frases com les següents, que avui són de la manera que dono entre

parèntesis: *fer un somni* (*tenir un s.*), *fer dubte que* (*provocar dubte/sospita que*), *tancar els ulls* (*aclucar*?*tancar els u.*). I a les criatures se'ls sent coses com ara *ficar un gol* (*fer un g.*), *fer una multa* (*posar una m.*). No es tracta exactament de sintaxi (*fer* i *tenir*, etc. admeten complements nominals), ni de semàntica (*aclucar* i *tancar* s'avenen exactament igual amb els ulls, etc.) ni de fraseologia (*tenir un somni* difícilment es podria qualificar d'unitat fixada). Així mateix diem *la verda païra*, *la verda esperança* i no *la blava païra/esperança*, no pas per cap relació (o incompatibilitat) semàntica entre aquests noms i aquests adjectius.

Les friccions que la combinatòria provoca en matèria de normativa potser no són gaire nombroses, perquè es tracta d'una matèria fonamentalment intuïda pels parlants, més que no pas regulada pels codis. Però com que la intuïció dels catalanoparlants es troba totalment desballestada sota la intensíssima influència del castellà, també el conflicte afecta aquest terreny ara i adés. I com que un diccionari ha de ser per a tothom (inclosos els no nadius), és evident que aquesta matèria hi és fonamental. Sense anar més lluny, diversos casos dels que dono a continuació es troben resolts en general de manera diferent pels catalans del nord i del sud del Pirineu (per exemple, «*fer* o *formar* part d'una organització»). Dono tot seguit una llista de casos en què, independentment del fet que hi hagi o no hi hagi conflicte real i habitual, un diccionari podria orientar el lector o hauria de fer-ho. Entre parèntesis dono les paraules entre les quals s'hauria de seleccionar la o les adequades en la combinació. En general la informació dels parèntesis és totalment neutra pel que fa a la meua opinió, però algun cop hi afegeixo comentaris personals (sovint reduïts a un interrogant o un asterisc). En general suprimixo els autors dels exemples. Em serveixo de notes inèdites d'Alba Fraser.

acció (emprendre, ?prendre: «No sabem quina acció podrà prendre el jutge durant els pròxims dies», de la ràdio)

una aixeta / una ampolla / una capsa / una porta / el gas / el foc / els llums (tapar, apagar, tancar)

atenció (posar, parar, fer, tenir, haver-hi, prestar, donar, atribuir, dedicar...)

autoritat (?fer)

baixa (?causar — una persona d'una empresa; el Termcat ha admès *causar estat 'esdevenir definitiva [una resolució]*')

bo (donar — de fer una cosa; v. *gust*)

calor/fred (fer-hi, haver-hi, agafar, ?entrar-li a un) [v. *olor*]

citació (fer un jutge una — a una persona: «citació que fa un jutge a una persona perquè comparegui davant seu el dia i a l'hora fixats», possible definició de l'expressió *citació a dia cert*)

càrrega (bèstia de; ?animal de; *brut de [sc. «brut» és algun cop sinònim d'«animal»])

emprar/usar/fer servir (?) (un criteri, un verb, sis pàgines, una forma mètrica, una citació, una determinada perspectiva en l'estudi d'una qüestió, un mètode, les seves influències per obtenir quelcom, un procediment: «sorprèn que Denk *empri* després sis planes per reimprimir l'inici de la traducció versificada del *Llibre dels set savis* [...]. Dedica força espai a la Gaia Ciència [...], exemplificant les diverses formes mètriques i poètiques *usades*», «[A qui escrivís aquesta història] li hauríem de donar plena llibertat [...] en l'ús de citacions, traduccions i il·lustracions», de la *Revista de Catalunya* 69, 1992, p. 125 i 129; «...materials de treball que ha calgut ordenar. Hem fet *servir*, per fer-ho [sc. ordenar-los], bona part del procediment que va *emprar* el mateix Sebastià Farnés», sdins Sebastià Farnés, *Paremiologia cat. comparada*, B. 1992, p. 13b)

difusió (fer, ?donar: «els impresos que arribin a l'entitat X per tal de donar-ne la difusió adequada...», d'un document del Consorci per a la Normalització Lingüística de Catalunya)

entrant/pròxim/vinent («la setmana / *el mes / *l'any / *el juliol / *l'estiu / *la nit / *el dia *entrant*»; «l'any / el mes / ?la setmana / *el segle / *el matí / *la nit / ?el juliol / ?l'estiu / ?la Pasqua *vinent*»; «el/la *pròxim(a)* estiu / setmana / juliol / ?tarda / ?any / ?segle / ?mes»)

estat/ordre (en perfecte —)

estiu/primavera/tardor/hivern (al pic de; cf. francès «au coeur de», castellà «en pleno/a»)

excel·lència (?alta: «Tindrem uns vins del 93 d'una alta excel·lència», *Avui*, 21.IX.1993, p. 13)

expedient (sofrir, posar, ?fer...)

fracàs (obtenir, tenir, sofrir, experimentar...)

gust (?donar — de fer una cosa; v. *bo*)

hivern (v. *estiu*)

importància (treure, llevar)

injecció (posar, introduir, clavar, injectar...)

meló/tomàquet/pa (una tallada, un tall, una llesca, una berla, un tros...)

membre (viril, ?masculí)

mercès (?«mercès a X» 'gràcies a X')

objectiu (atènyer, assolir, obtenir...)

olor / calor / fred / graus (de temperatura) / temperatura / pudor / soroll / silenci / remor / pols / fang / aigua / aiguat / tolls / núvols / ... (haver-hi, fer-hi, agafar, tenir, agafar-li a un, ?entrar-li a un)

pa (v. *meló*)

part (fer, formar: «fer part de», a *Diari de Barcelona*, 11.X.1991, p. IV)

pau (restablir, restaurar, ?refer) [v. *salut*]

pena (valdre la, ?pagar la; v. francès «*valoir o être la peine o le coup*», castellà «*valer, merecer la pena*»)

plats (fregar, ??rentar, ?netejar [sc. a mà]; *fregar, ?rentar, ?netejar [sc. a màquina])

premsa (roda, conferència de)

primavera (v. *estiu*)

pròxim (v. *entrant*)

salut (?restablir, *restaurar, refer) [v. *pau*]

tanda (demanar, donar, guardar (la))

tarannà (?«Totes aquestes persones m'admiren pel *tarannà heroic* amb què ho fan», sentit per ràdio)

tardor (v. *estiu*)

taula (parar, desaparar, *posar, ?preparar)

temperatura/graus/... (haver-hi, fer(-hi), tenir) [v. *olor*]

tenda «de campanya» (parar, plantar, ?posar, ?muntar; desaparar...)

tomàquet (v. *meló*)

tret (?fer, desaparar, clavar...)

vicissituds (passar, haver-hi, tenir moltes...)

vinent (v. *entrant*)

volar/anar (qualcom — (molt) alt)

JOAN SOLÀ
Universitat de Barcelona

